

AGATA STĘPNICKA

PODMIOTOWE ASPEKTY „JA” A KONCEPCJA SIEBIE

Wprowadzone przez Jamesa (1890) dwie perspektywy ujmowania „ja”: „ja” jako aktywny podmiot (*I*) oraz „ja” jako obiekt refleksji (*me*) wywarły znaczący wpływ na aktualne sposoby ujmowania *self* i stały się podstawą dla współczesnych koncepcji „ja” podmiotowego i „ja” przedmiotowego (Bobryk, 1981; Jarymowicz, 1984; 1989; Obuchowski, 1985; 1993; Hermans, 1991).

„Ja” w aspekcie podmiotowym określane jest w kategoriach czynności, które obejmują aktywną postawę jednostki, myślenie, spostrzeganie oraz przystosowywanie się do środowiska. „Ja” jako podmiot stanowi „jądro” integracji doświadczeń, dzięki czemu tworzy się indywidualny i unikalny system znaczeń osobistych. Funkcją „ja” podmiotowego jest asymilowanie doświadczeń oraz wybór tych, które są istotne, i jednocześnie odrzucenie tych, które są nieistotne, dziwne czy przynoszące jednostce szkodę (Niebrzydowski, 1976). Do jego zadań należy także zapewnienie osobie poczucia tożsamości, odrębności i wolitywności, której przejawem jest zdolność do przywoływania i odsuwania myśli oraz kontrola zachowania (Oleś, 1997).

„Ja” w znaczeniu przedmiotowym wyraża się w poznaniu siebie samego i rozumiane jest jako pewien zasób wiedzy o sobie samym. Tworzona i integrowana przez „ja” intencjonalna koncepcja siebie dostarcza informacji o różnych aspektach przedmiotowo rozumianego „ja” – zwłaszcza o własnych możliwościach i kompetencjach, ale też o dyspozycjach, upodobaniach, wartościach czy charakterystycznych dla siebie stanach i przeżyciach (Dymkowski, 1996).

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie zależności między funkcjami „ja” podmiotowego a własnościami reprezentacji własnej osoby.

I. PODMIOTOWY WYMIAR „JA”

„Ja” w aspekcie podmiotowym nazywane jest także aktywnym, działającym czy intencjonalnym. Wszystkie określenia tego „ja” są pochodnymi od przypisywanych mu funkcji lub czynności i zakładają istnienie podmiotu dokonującego tych działań (Kon, 1987). Próby zdefiniowania „ja” podmiotowego podejmowane są w ramach różnych orientacji psychologicznych, m.in. behawiorystycznej, poznawczej czy fenomenologiczno-egzystencjalnej.

Hilgard wyróżnia „ja” fenomenologiczne jako jaźń postrzeganą przez samą siebie. „Ja” odnosi się do jednostki, która jest świadoma samej siebie, jest zbiorem właściwości spostrzeganych przez nią świadomie (1972, s. 726). Tak więc człowiek może myśleć o tym, jak zachowuje się w różnych sytuacjach, jak przebiega jego proces spostrzegania, myślenia.

Kon ujmuje „ja” podmiotowe jako samoświadomość, czyli całość procesów psychicznych, dzięki którym jednostka uświadamia sobie siebie jako podmiot działalności (1987, s. 21).

Obuchowski definiuje „ja” intencjonalne „jako to we mnie, co znajduje się w pełni pod moją świadomą kontrolą i co stanowi wyraz moich pragnień” (1985, s. 223). „Ja” intencjonalne to najbardziej pierwotny rdzeń psychologiczny osoby ludzkiej, dzięki któremu jest ona zdolna do osobistych odniesień, podejmowania decyzji, realizacji zadań własnych.

Snygg i Combs wiążą „ja” podmiotowe z *self* fenomenologicznym, zawierającym wszystkie te części pola fenomenologicznego, które jednostka doświadcza jako część lub właściwość samego siebie. *Self* ten jest zarówno sprawcą, jak i obiektem. Bycie sprawcą wskazuje na ten aspekt *self*, który ma możliwość determinowania całego zachowania, wiąże się z przyjmowaniem funkcji podmiotu, pewną sprawczością sposobu doświadczenia (por. Uchnast, 1983).

Rollo May wyróżnia dwa poziomy świadomości, przy czym drugi poziom właściwy jest tylko człowiekowi i charakteryzuje się zdolnością poznania siebie jako podmiotu i przedmiotu doświadczenia. Doświadczenie siebie jako podmiotu ujawnia się w procesie aktualizacji takich zdolności, jak poznanie siebie jako jednostki odrębnej od otoczenia, doświadczenie własnej identyczności oraz ponoszenie odpowiedzialności za własne decyzje i czyny. Są one wyrazem wewnętrznej aktywności osoby, jej ukierunkowania i wartościowania (por. Uchnast, 1975).

Wyróżniając podstawowe właściwości określające podmiotowość „ja”, można przyjąć dwie perspektywy spojrzenia na człowieka. Pierwsza to ujęcie

człowieka od tzw. strony wewnętrznej, której znaczenie podkreśla psychologia humanistyczna, natomiast druga to spojrzenie na człowieka z perspektywy zewnętrznego obserwatora. Gasiul, przyjmując wewnętrzną perspektywę, do istotnych właściwości „ja” podmiotowego zalicza: odpowiedzialność, wybór (decyzja), nadawanie znaczeń (wartościowanie), refleksyjność, celowość, intencjonalność oraz transcendentalność (1992). Z kolei Uchnast (1978; 1983) wskazuje na następujące podmiotowe wymiary osobowości: indywidualność, autentyczność, samoaktualizacja, stabilność, godność osoby, autonomiczność, spontaniczność, zachowania twórcze, działania samorealizujące i poczucie wolności. Natomiast Hilgard ujmuje podmiotowość „ja” z perspektywy zewnętrznego obserwatora. W tej perspektywie najważniejsze właściwości podmiotowe „ja” to: poczucie ciągłości i tożsamości, poczucie odrębności od innych, odpowiedzialność, aktywność, poczucie godności i ważności (1972).

Pisząc o wolności Rogers wskazuje, że jest ona czymś, co istnieje wewnątrz żyjącego człowieka całkowicie niezależnie od wszelkich zewnętrznych wyborów lub alternatyw. Wybór swojego własnego stosunku do spraw to właśnie wewnętrzna, subiektywna, egzystencjalna wolność (Rogers, 1978). Człowiek ma do wyboru tylko dwie możliwości – zmieniać lub być zmienianym. Gdy nie chce być zmienianym i manipulowanym, musi określić swój wyraźny cel i dążyć do jego realizacji. Natomiast cel nakłada określone ograniczenia na człowieka. Jest to zgodne z tezą, że im większą swobodą dysponuje jakikolwiek układ, tym bardziej wyraźnie muszą być określone zarówno jego ograniczenia, jak i cel, jakiemu ta swoboda miałaby służyć (Obuchowski, 1993). Tak więc, aby człowiek był zdolny do wolności, musi być gotowy do zaakceptowania wynikających z niej konsekwencji, m.in. zwiększonej odpowiedzialności własnej i różnego rodzaju ograniczeń, do jakich należy podejmowanie działań, nieraz skierowanych przeciw własnym chęciom. Wolność psychiczna oznacza zatem czasem gotowość akceptacji strat, przykrości czy rezygnacji.

Godność to następna cecha określająca podmiotowość „ja”. Każdemu człowiekowi przysługuje specyficznie ludzka godność, która jest ściśle związana z prawami człowieka i która wyraża się m.in. w traktowaniu życia jako wartości nietykalnej, godnej najwyższego szacunku, najwyższej troski i największego poświęcenia. Można mówić o poczuciu godności i o godności osobistej. Godność osobistą przypisujemy człowiekowi postępującemu zgodnie z własnym systemem wartości i przekonań. To człowiek, który wyżej ceni prawdę niż doraźne korzyści, w swoim postępowaniu stara się być wierny sobie. Potrafi bronić swojej tożsamości i indywidualności, nie poddaje się manipula-

cji zewnętrznej. Wykazuje znaczną powściągliwość i rezerwę wobec świata, z dużą ostrożnością akceptuje nowe idee i przekonania (Kozielecki, 1996). Natomiast poczucie godności to subiektywny sąd osoby dotyczący oceny własnego postępowania, ale także stopień, w jakim osoba odczuwa siebie jako wartość, której przysługuje godność i szacunek.

Odpowiedzialność wiąże się z ponoszeniem konsekwencji za własne działania i za możliwość dokonywania wyborów. Odpowiedzialność wskazuje na jej nośnik, a mianowicie na podmiot osobę i na to, że jest ona wynikiem działań danego podmiotu. Ingarden pisze, że decyzje lub działania mogą uchodzić za własne, jeżeli „wyływają wprost z centrum «ja» tej osoby, mają w niej swój prawdziwy początek, kiedy to centrum «ja» panuje nad dokonaniem wyłaniającego się z niego działania i kieruje nim, a więc jest nim nie tylko «zainteresowane» osobiście, lecz w całym dzianiu się rozgrywającego się działania utrzymuje w «swoim ręku decydujący wpływ» (1987, s. 85). Dalej pisze on, że „niezbędne jest osobowe «ja» jako prazródło decyzji woli i dokonania odpowiedzialnego działania, a również jego identyczności podczas całego trwania ponoszenia odpowiedzialności” (s. 118).

Poczucie odpowiedzialności jest tym silniejsze, im większy jest element dobrowolności, im większą swobodę wyboru ma człowiek. Dokonując wyboru, człowiek dokonuje atrybucji działania do „ja”, co oznacza, że traktuje siebie samego i realizowane przez siebie działania jako całość nierozdzielną i w konsekwencji podejmuje też osobistą odpowiedzialność za swoje czyny (Łukaszewski, 1984).

Indywidualność i niepowtarzalność związane są z przeżywaniem siebie jako jednostki wyjątkowej. Bycie istotą niepowtarzalną stawia przed osobą konieczność znalezienia własnej odpowiedzi na pytanie „kim się jest?” w relacji i odróżnieniu od reszty świata, odpowiedzi, która nie może być wierną kopią wizji żadnej z osób z otoczenia (Jarymowicz, 1980). Podstawę poczucia własnej indywidualności stanowią dokonywane przez jednostkę procesy porównywania siebie ze światem i odnajdywanie różnic pomiędzy „ja” i „nie-ja” (Jarymowicz, Szustrowa, 1980).

Kolejną właściwością „ja” podmiotowego jest poczucie tożsamości człowieka, które łączy się ściśle z poczuciem trwałości i ciągłości osoby w czasie. Jednostka uświadamia sobie, iż mimo rozwoju psychofizycznego i zmian zachodzących zarówno w samym człowieku, jak i otoczeniu pozostaje on wciąż tą samą osobą (Zaborowski, 1989). Zdaniem Hilgarda, ludzie nie żyją tylko dla danej chwili, ich tożsamość jest stała w czasie. Jednostka ma poczucie łączności z własną przeszłością i koncepcją siebie w przyszłości. Czło-

wiek jest tym, kim jest za sprawą wspomnień z przeszłości, ale także wyobrażeń przyszłości. Pomimo zmian w zachowaniu z dnia na dzień, z roku na rok człowiek czuje, iż jest zasadniczo tą samą osobą, którą był wczoraj i będzie jutro (za: Mandrosz-Wróblewska, 1988, s. 35). Ciągłość „ja” czyni je przedmiotem stałego zainteresowania osoby. Człowiek staje się szczególnie świadomy siebie wtedy, gdy ma wątpliwości co do siebie, gdy jest niepewny i nastawiony samokrytycznie. Utrata odczucia kontynuacji bycia tą samą osobą pomimo zachodzących zmian powoduje przerażenie u człowieka, gdyż zagraża jego psychologicznej egzystencji jako niepowtarzalnej jednostki ludzkiej.

Poczucie sprawstwa to przekonanie podmiotu o możliwościach bezpośredniego lub pośredniego wpływania na przebieg wydarzeń poprzez własne działania. Warunkiem żywienia takiego poczucia jest przekonanie o swobodzie wyboru podejmowanych działań, czyli upatrywanie ich przyczyn w samym sobie, a nie w presji czynników zewnętrznych, oraz przekonanie, że własne kompetencje i umiejętności są na tyle duże, że podjęte działania skutecznie wpłyną na bieg wydarzeń (Wojciszke, 1983).

Z poczuciem sprawstwa związana jest koncepcja umiejscowienia kontroli Rottera. Jego zdaniem, człowiek ma uogólnione przekonanie o kontroli wewnętrznej nad otoczeniem lub zewnętrznej kontroli znajdującej się poza nim, której on również podlega, w związku z czym wyodrębnia on osoby przekonane o tym, że kary i nagrody, z jakimi spotykają się ze strony otoczenia, są na ogół efektem ich własnego postępowania (osoby wewnętrzsterowne) oraz osoby, które sądzą, że wzmocnienia te kontrolowane są przez siły niezależne od nich samych, takie jak los, przypadek (osoby zewnętrzsterowne). Badania walidacyjne wykazały, że osoby przekonane o wewnętrznym umiejscowieniu źródła kontroli odznaczają się skłonnością do aktywnego oddziaływania na otoczenie w pożądanym przez siebie kierunku, co wyraźnie wiąże się z przekonaniem o poczuciu sprawstwa (Gliszczyńska, 1983; Kofta, 1979).

Jako ostatnia właściwość „ja” podmiotowego zostanie omówione poczucie rozwoju i wzrostu jako człowieka. Dokonuje się ono przez dążenie do realizacji wartości oraz sensu egzystencji. W człowieku istnieje specyficzna potrzeba poszukiwania i odkrywania wartości, które można interpretować jako wyzwanie. Natomiast sens jest funkcją twórczości symbolicznej, zaangażowania się, wysiłku, oddania się i troski. Refleksyjny charakter myślenia ludzkiego jest tym, dzięki czemu możliwe jest analizowanie sensu i form realizacji wartości. Oprócz refleksji bardzo istotna jest tu transcendencja, która jest podstawą możliwości zmian zachowań i odwoływania się do różnych form interakcji. Dzięki niej człowiek może przekraczać uwarunkowania i ograniczenia, może

spełniać własne zamierzenia, wykraczając poza aktualne stany (por. Gasiul, 1992). Zdaniem Frankla, człowiek ujawnia w pełni swoje człowieczeństwo w ukierunkowaniu się na wartości, które pozwalają mu transcendować aktualny stan, sytuację życiową i odkryć ich sens na tle ponadindywidualnej całości (za: Uchnast, 1987, s. 97).

„Ja” podmiotowe jako regulacyjny element psychiki pełni funkcje kontrolne oraz organizujące. Stanowi podstawę integracji zachowań człowieka, zapewnia mu możliwość kontroli zachowań oraz zdolność do przywoływania i odsuwania myśli. Funkcją „ja” intencjonalnego jest tworzenie koncepcji siebie, przez co osoba odnosi się do rozmaitych aspektów „ja” przedmiotowego, mogąc je kontrolować, formować oraz modyfikować ich treści. „Ja” podmiotowe jest w stanie kreować rozmaite i dynamicznie zmieniające się koncepcje siebie. Istnienie i różnicowanie koncepcji siebie jest wyrazem autorefleksyjnej aktywności „ja” podmiotowego (por. Oleś, 1997). „Ja” podmiotowe – jako ośrodek organizujący – napotyka w ciągu życia na przemiany własnej osoby, które wymuszają syntezę tego, co przeszłe, obecne i antycypowane. Stąd „ja” podmiotowe bada, selekcjonuje i integruje to, co składa się na „ja” przedmiotowe (Jarymowicz, 1989).

II. PRZEDMIOTOWY WYMIAR „JA”

Przedstawiając przedmiotowy aspekt „ja”, należy ponownie odnieść się do Jamesa (1890), zdaniem którego „ja” powinno być analizowane z uwzględnieniem jego dwóch aspektów: *I* jako doświadczającego podmiotu oraz *me* jako doświadczanego przedmiotu. *I* i *me* nie stanowią oddzielnych całości, ale są to dwie strony – subiektywna i obiektywna – tej samej rzeczywistości. *Me* jest to podmiot dany jako przedmiot, co możliwe jest dzięki zdolności człowieka do uprzedmiotowienia samego siebie i czynienia z samego siebie obiektu poznania, analizowania i wartościowania. Człowiek doznaje więc siebie i swoich właściwości w sposób pośredni, poprzez *me*, bowiem tylko *me* dostępne jest bezpośrednio poznaniu, m.in. poprzez obserwację, oraz jedynie *me* może wchodzić w interakcję z otaczającym światem, czyli być źródłem doświadczenia psychologicznego.

Próby określenia, czym jest „ja” przedmiotowe, podejmowane są w ramach różnych orientacji psychologicznych. Podejmują je m.in. przedstawiciele

orientacji behawiorystycznej, poznawczej czy fenomenologiczno-egzystencjalnej.

Hilgard (1972, s. 725) wyróżnia „ja” wydedukowane, które jest konstrukcją utworzoną na podstawie zewnętrznych objawów zachowania jednostki, powstałą w wyniku dedukcji dokonanej przez kompetentnych obserwatorów. Jest strukturą osobowości reprezentującą ośrodek podejmowania decyzji, planowania i obrony, zatem opisuje ono działającą jednostkę.

Z kolei dla Kona „ja” przedmiotowe to wiedza człowieka o sobie samym składająca się na określony obraz „ja” (1987, s. 21). Występuje tu relacja „ja–moje”, która jest relacją subiektywno-objektywną. Jednostka, przekształcając określony zbiór swoich właściwości w przedmiot poznania, przestrzega je jakby z perspektywy i stara się nad nimi panować w taki sam sposób, w jaki panuje nad przedmiotami (Kon, 1987).

Terminem „ja” przedmiotowe Obuchowski określa to wszystko, co związane jest z osobą jako indywiduum (1985, s. 223). Obejmuje ono właściwości psychiczne osoby, do których może ona swobodnie odnosić się jak do każdego innego przedmiotu. „Ja” przedmiotowe jest wyrazem autorefleksyjnej aktywności „ja” podmiotowego i osoba intencjonalnie odnosząc się do niego może kontrolować je czy modyfikować jego treści (Obuchowski, 1993). Treści „ja” przedmiotowego stanowią osobę, ale nie są nią, w odróżnieniu od wielu jej myśli, pragnień oraz wyobrażeń.

W teorii Snygga i Combsa „ja” przedmiotowe związane jest z *self* fenomenologicznym, gromadzącym doświadczenia indywidualne jednostki, które odbiera ona jako część lub właściwość samej siebie. *Self* ten ma właściwość bycia zarówno sprawcą, jak i obiektem. Bycie obiektem oznacza, że na *self* składają się doświadczenia dotyczące „ja, mnie, tego, co moje”. Jest to analiza w kategoriach figury-tła, gdzie stawanie się tłem wskazuje na podporządkowanie się i możliwość stania się obiektem, przy czym należy pamiętać, że figura i tło stanowią jedność (por. Uchnast, 1983).

U Rollo Maya „ja” przedmiotowe odnosi się do drugiego poziomu świadomości, który charakteryzuje się zdolnością poznania siebie jako podmiotu i przedmiotu doświadczenia. Doświadczenie siebie jako przedmiotu ujawnia się w zdolności ustosunkowania się względem siebie jako czegoś lub kogoś, kogo ocenia się na podstawie zewnętrznych kryteriów i warunków życia. Doświadczenie to wyraża się m.in. w takich twierdzeniach, jak „muszę”, „powinienem” (por. Uchnast, 1975).

Z „ja” przedmiotowym rozumianym jako przedmiot samopoznania związana jest koncepcja siebie. Niektórzy autorzy nadają terminowi koncepcja siebie

szeroki zakres znaczeniowy, uważając, że składają się na nią elementy „ja” zarówno podmiotowego, jak i przedmiotowego (Raimy, 1943 – za: Kulas, 1986, s. 13; L’Ecuyer, 1996 – za: Tucholska, 1997, s. 268). Inni rozumieją ją znacznie wężej – jako zespół przekonań, wyobrażeń i uczuć dotyczących cech osoby, który umieszczany jest na poziomie „ja” przedmiotowego (Brzezińska, 1973; Bobryk, 1981; Kon, 1987; Jarymowicz, 1993). W niniejszym artykule termin koncepcja siebie jest rozumiany zgodnie z drugim ujęciem.

Płużek (1974) określa koncepcję siebie jako całościowy kształt wiedzy, jaką człowiek ma o sobie, oraz postawy względem siebie. Nie wszystkie doświadczenia, przeżycia, których człowiek doznał, oraz nie cała wiedza o sobie samym wchodzi w skład koncepcji siebie. Tworzą ją tylko te doświadczenia i ta wiedza o sobie, które w sposób trwały zakodowane są w pamięci, są wysoce zorganizowane i zintegrowane, tworzą spójną całość.

Koncepcja siebie nie jest jednolita, lecz stanowi złożoną, wielowarstwową strukturę obejmującą wiele różnorodnych elementów. W strukturze koncepcji siebie autorzy najczęściej wyróżniają dwa podstawowe elementy: realną i idealną koncepcję siebie (Reykowski, 1970; Łukaszewski, 1974; Niebrzydowski, 1976).

Markus uważa, że człowiek ma wielowymiarową koncepcję siebie, która składa się z różnych systemów. W człowieku funkcjonuje cała rodzina „ja”, których używamy w różnych sytuacjach. Różne koncepcje siebie uruchamiane są w zależności od sytuacji, np. realna („jaki jestem na ogół”), aktualna („jaki jestem teraz”), idealna („jaki chciałbym być”), powinnościowa („jaki powinienem być”), możliwa („jaki mogę być”), możliwościowa („jakie zdolności mogę zrealizować”), retrospektywna („jaki byłem”) (1986 – za: Oleś, 1997, s. 284).

Koncepcja siebie, stanowiąc regulacyjny aspekt osobowości, spełnia trzy funkcje: poznawczą, wartościująco-oceniającą i motywacyjną. Dzięki wiedzy na swój temat, zrozumienia swoich uczuć, myśli i motywów osoba zdolna jest do uświadomienia sobie, jakie miejsce zajmuje w świecie i jakie związki łączą ją z tym światem (Niebrzydowski, 1976). Natomiast funkcja wartościująco-oceniająca sprowadza się do stworzenia wewnętrznego systemu odniesienia dla działań jednostki i napływających informacji oraz interpretowania nowych doświadczeń w taki sposób, aby były one zgodne z tym, co jednostka sama o sobie sądzi (Kulas, 1986).

Funkcja motywacyjna polega na tym, że obraz siebie jest czynnikiem określającym natężenie motywacji, gdyż stanowi przesłankę dla oceny włas-

nych możliwości w różnych sytuacjach i różnych dziedzinach życia. Opierając się na tej ocenie, człowiek przewiduje swoje szanse jako wysokie lub niskie, a w związku z tym jego motywacja do działania może być duża lub mała (Reykowski, 1970). Występowanie rozbieżności między realnym i idealnym obrazem siebie – przy pozytywnej ocenie własnych możliwości – wpływa na podejmowanie działań mających na celu przekształcanie istniejącego stanu rzeczy, ulepszanie siebie samego i swojego otoczenia (Jerzak, 1981). Także możliwa koncepcja siebie jako kombinacja cech, do których osoba dąży („ja” pożądane), oraz tych, których się obawia („ja” niepożądane), odgrywa rolę w systemie motywacyjnym. Pozwala jednostce postawić się w takiej sytuacji, jakby jej cel był już osiągnięty, co może silnie motywować do jego spełnienia. Z drugiej strony niepożądane „ja” możliwe działa jako znak ostrzegawczy (Oleś, 1997).

III. PROBLEM I HIPOTEZY

Zaprezentowane wyżej założenia teoretyczne czynią zasadnym postawienie pytania: Czy i jaki istnieje związek między funkcjami „ja” podmiotowego a koncepcją siebie? Dokładniej: Czy to, w jakim stopniu osoba ma poczucie własnej wolności, godności, tożsamości, podmiotowości, odpowiedzialności za kształtowanie własnego życia, ma związek z obrazem siebie? Tak sformułowany problem pozwala postawić następujące hipotezy:

Istnieje związek między funkcjami „ja” podmiotowego a koncepcją siebie.

Niskie nasilenie funkcji „ja” podmiotowego łączy się z a) frustracją potrzeb psychicznych; b) obniżonym przystosowaniem osobistym; c) niskim zaufaniem do siebie.

1. *Opis zastosowanych metod*

W celu weryfikacji postawionych hipotez zastosowano następujące metody: Test Przymiotnikowy ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna oraz Skale „Ja” Intencjonalnego P. Olesia.

Test Przymiotnikowy ACL Gougha i Heilbruna został użyty do opisu realnej koncepcji siebie. Składa się z 300 przymiotników odnoszących się do różnych ludzkich cech i zachowań. Tłumaczenia listy przymiotników na język polski dokonała Z. Płużek. Aktualna i zastosowana w badaniach wersja testu

powstała w 1980 roku. Bazuje ona na niezmienionej liście przymiotników i zawiera 37 skal uporządkowanych w 5 grup: 4 skale *modus operandi*, 15 skal potrzeb, 9 skal tematycznych, 5 skal analizy transakcyjnej oraz 4 skale inteligencji i oryginalności (Gough, Heilbrun, 1980 – za: Juros, Oleś, 1993, s. 172).

Metoda Skale „Ja” Intencjonalnego P. Olesia została zastosowana do pomiaru funkcji „ja” podmiotowego. Podstawę teoretyczną dla konstrukcji skali stanowi powszechne w literaturze psychologicznej używanie terminu „ja” w dwóch znaczeniach: „ja” jako podmiot myślenia oraz „ja” jako przedmiot percepcji (Nuttin, 1968; Hilgard, 1972; Kon, 1987; Obuchowski, 1985; 1993).

Skale „Ja” Intencjonalnego zawierają 10 wymiarów, wyróżnionych na podstawie literatury dotyczącej „ja” podmiotowego, które mają trafność fasadową. Zróżnicowanie wyników w poszczególnych wymiarach oraz współzależności wymiarów z innymi zmiennymi psychologicznymi obliczone dla mężczyzn w wieku 35-40 lat stanowią pośrednie potwierdzenie trafności wyróżnionych wymiarów (nie opublikowane badania przeprowadzone przez Olesia).

Metoda składa się z 10 graficznych skal szacunkowych o długości 10 cm, o krańcach oznaczonych 0 i 100. Poszczególne skale dotyczą poczucia: 1. Wolności; 2. Godności jako osoba; 3. Odpowiedzialności; 4. Własnej indywidualności i niepowtarzalności; 5. Własnej tożsamości (bycia sobą) pomimo zmian; 6. Odrębności od innych ludzi; 7. Kontroli nad swymi myślami i zachowaniem; 8. Sprawczości, czyli kierowania własnym losem; 9. Spontaniczności w wyrażaniu siebie; 10. Rozwoju i wzrostu jako człowiek.

Zadaniem osoby badanej jest ocena na każdej skali (przez postawienie x w odpowiednim miejscu skali), w jakim stopniu ma ona poczucie cech zawierających się w nazwach skal. Obliczanie wyników odbywa się przez mierzenie odległości między początkiem skali a miejscem zaznaczonym przez osobę badaną.

Metoda ma charakter eksperymentalny i wymaga dalszego dopracowania pod względem wskaźników psychometrycznych.

2. Opis grupy badanej

Badania zostały przeprowadzone w okresie od 1 X do 30 XI 1999 roku w Lublinie. Badanymi byli studenci (obu płci) trzech lubelskich uczelni: KUL-u, UMCS-u i Akademii Rolniczej. Arkusze testowe zostały rozdane 149

studentom, z czego 32 arkuszy nie oddano, a 17 wypełniono nieprawidłowo lub nie do końca. Tak więc do obliczeń statystycznych zostało zakwalifikowanych 100 badań, po 50 wypełnionych przez kobiety i mężczyzn. Średni wiek dla całej grupy badanych wynosił 21,98 (SD = 2,22), dla kobiet – 21,92 (SD = 1,84) i dla mężczyzn – 22,04 (SD = 2,96).

IV. PREZENTACJA WYNIKÓW

Celem zbadania, czy i jakie są współzależności między skalami „ja” intencjonalnego a realną koncepcją siebie badaną za pomocą Testu Przymiotnikowego ACL, zastosowano model badania wielozmiennowych współzależności, opierając się na analizie korelacji kanonicznej. Analiza kanoniczna to metoda mająca na celu wyodrębnienie tzw. zmiennych kanonicznych, reprezentujących dwa wyjściowe zbiory zmiennych w taki sposób, by korelacja między nimi była największa. Korelacja kanoniczna daje informacje o stopniu współzależności pary zmiennych kanonicznych. Zawartość oraz sens psychologiczny zmiennych kanonicznych można opisać na podstawie korelacji między tymi zmiennymi a zmiennymi wyjściowymi, z których uzyskano zmienne kanoniczne. Korelacje te informują, które zmienne wyjściowe wnoszą największy wkład do zmiennych kanonicznych. Można na ich podstawie uzyskać także dane o tym, jaki procent wariancji zmiennych wyjściowych reprezentuje zmienna kanoniczna – współczynnik dopasowania (Ad), oraz to, jaki procent zmienności drugiego zbioru zmiennych wyjaśnia – współczynnik redundancji (Rd) (por. Oleś, 1995).

Analizy kanoniczne zostały wykonane dla każdej części testu ACL oddzielnie, co miało sprzyjać uzyskaniu bardziej klarownego obrazu współzależności. Wynik analizy kanonicznej dla skal *modus operandi* został przedstawiony w tab. 1.

W wyniku analizy otrzymano jedną parę zmiennych kanonicznych, istotnie skorelowanych. Zmienna kanoniczna utworzona ze skal *modus operandi* wyjaśnia 37% zmienności tych skal i nieco więcej niż 10% wariancji w skalach „ja” podmiotowego. Zmienna kanoniczna utworzona na bazie skal „ja” intencjonalnego obejmuje blisko 30% ich zmienności i wyjaśnia nieco więcej niż 8% wariancji w skalach *modus operandi*. Interpretując tę zależność należy stwierdzić, że tendencja do opisywania siebie w kategoriach negatywnych (Fav-Unfav) koresponduje z niskimi wynikami w skalach „ja” podmiotowego (Poczucie Wolności-, Sprawczości-, Tożsamości-, Kontrolni-, Odpowiedzialno-

ści-, Rozwoju-, Godności-). Osoby uzyskujące taką zależność można określić jako bierne, pesymistycznie nastawione do świata, ludzi, nie wykazujące inicjatywy. Brak im wiary w siebie, łatwo rezygnują, poddając się bez walki. Można je określić jako „płynące z prądem”.

Tab. 1. Współzależność między skalami „ja” intencjonalnego a skalami kontrolnymi Testu Przymiotnikowego ACL: wyniki analizy kanonicznej

Metoda/ Zmienna	Współczynnik	Zmienna kanoniczna
Skale „ja” podmiotowego:		
Poczucie Wolności		-0,76
Poczucie Godności		-0,54
Poczucie Odpowiedzialności		-0,60
Poczucie Indywidualności		-0,20
Poczucie Tożsamości		-0,65
Poczucie Odrębności		-0,14
Poczucie Kontroli		-0,61
Poczucie Sprawczości		-0,70
Poczucie Spontaniczności		-0,24
Poczucie Rozwoju		-0,59
	Ad	29,9%
	Rd	8,3%
	CR	0,53
	$p <$	0,05
ACL – <i>Modus operandi</i> :		
NoCkd – Liczba przymiotników użytych		-0,46
Fav – Liczba pozytywnych przymiotników		-0,77
Unfav – Liczba negatywnych przymiotników		0,77
Com – Typowość		-0,28
	Ad	37,0%
	Rd	10,3%

Ad – współczynnik dopasowania; Rd – współczynnik redundancji; CR – współczynnik korelacji kanonicznej.

Tab. 2. Współzależność między skalami „ja” intencjonalnego a skalami potrzeb Testu Przymiotnikowego ACL
wyniki analizy kanonicznej

Metoda/ Zmienna	Współczynnik	Zmienna kanoniczna
Skale „ja” podmiotowego:		
Poczucie Wolności		0,14
Poczucie Godności		0,12
Poczucie Odpowiedzialności		-0,41
Poczucie Indywidualności		0,11
Poczucie Tożsamości		0,14
Poczucie Odrębności		-0,45
Poczucie Kontroli		-0,24
Poczucie Sprawczości		-0,10
Poczucie Spontaniczności		0,73
Poczucie Rozwoju		0,25
	Ad	10,8%
	Rd	5,2%
	CR	0,69
	<i>p</i> <	0,01
ACL – Skale potrzeb:		
Ach – Osiągnięć		0,18
Dom – Dominacji		0,56
End – Wytrwałości		-0,47
Ord – Porządku		-0,47
Int – Rozumienia siebie i innych		-0,29
Nur – Opiekowania się		-0,14
Aff – Afiliacji		0,21
Het – Kontaktów heteroseksualnych		0,19
Exh – Ujawniania się		0,82
Aut – Autonomii		0,81
Agg – Agresji		0,61
Cha – Zmiany		0,58
Suc – Wsparcia		-0,25
Aba – Upokorzenia		-0,68
Def – Podporządkowania		-0,65
	Ad	26,4%
	Rd	12,6%

Ad – współczynnik dopasowania; Rd – współczynnik redundancji; CR – współczynnik korelacji kanonicznej.

Tabela 2 przedstawia kolejną analizę kanoniczną dotyczącą współzależności między skalami „ja” intencjonalnego a wynikami w 15 skalach potrzeb. W tym przypadku uzyskano również jedną parę zmiennych kanonicznych, między którymi współczynnik korelacji kanonicznej jest względnie wysoki (CR = 0,69 przy $p < 0,01$). Zmienna kanoniczna ze strony skal potrzeb reprezentuje nieco ponad 26% zmienności w tych skalach i wyjaśnia prawie 13% wariacji w zakresie skal „ja” podmiotowego. Zmienna kanoniczna dotycząca skal „ja” intencjonalnego obejmuje blisko 11% zmienności tych skal i wyjaśnia 5,2% wariacji w przeciwstawnym zbiorze zmiennych. Uzyskana para zmiennych kanonicznych opisuje współzależność między wysokim Poczuciem Spontaniczności a nasileniem potrzeb związanych z ekspresją siebie i dążeniem do znaczenia oraz przewagi nad innymi (Exh, Aut, Agg, Cha, Dom), przy jednoczesnym zmniejszeniu nasilenia potrzeby upokorzenia i podporządkowania (Aba-, Def-). Osoby, jakie ukazuje nam uzyskana zależność, można określić mianem „młode wilki”. Są pewni siebie i niezależni, ambitni i mało cierpliwi, dążą do szybkiego i spektakularnego sukcesu.

Współzależności między skalami tematycznymi ACL a skalami „ja” podmiotowego pokazuje następująca analiza kanoniczna (zob. tab. 3).

Tab. 3. Współzależność między skalami „ja” podmiotowego a skalami tematycznymi Testu Przymiotnikowego ACL: wyniki analizy kanonicznej

Metoda/ Zmienna	Współczynnik	Zmienna kanoniczna
Skale „ja” podmiotowego:		
Poczucie Wolności		0,34
Poczucie Godności		0,25
Poczucie Odpowiedzialności		-0,11
Poczucie Indywidualności		0,23
Poczucie Tożsamości		0,46
Poczucie Odrębności		-0,40
Poczucie Kontroli		-0,08
Poczucie Sprawczości		0,30
Poczucie Spontaniczności		0,68
Poczucie Rozwoju		0,37
	Ad	13,1%
	Rd	5,1%
	CR	0,62
	$p <$	0,05

Metoda/ Zmienna	Współczynnik	Zmienna kanoniczna
ACL – Skale tematyczne		
Crs – Gotowość na pomoc i poradnictwo		-0,49
S-Cn – Samokontrola		-0,74
S-Cfd – Zaufanie do siebie		0,80
P-Adj – Przystosowanie osobiste		0,15
Iss – Idealny obraz siebie		0,14
Cps – Osobowość twórcza		0,34
Mls – Uzdolnienia przywódcze		-0,12
Mas – Męskość		0,42
Fem – Kobiecość		-0,07
	Ad	19,8%
	Rd	7,7%

Ad – współczynnik dopasowania; Rd – współczynnik redundancji; CR – współczynnik korelacji kanonicznej

I tym razem uzyskano jedną parę zmiennych kanonicznych, o współczynnikach dopasowania 13% dla zmiennej utworzonej na bazie skal „ja” intencjonalnego i 20% dla zmiennej ze strony skal tematycznych. Zmienne te wyjaśniają po kilka procent wariancji w przeciwstawnych zbiorach zmiennych. Uzyskana korelacja kanoniczna wyraża współzależność między wysokim Poczuciem Spontaniczności, występującym wraz z Poczuciem Tożsamości, a wysokim zaufaniem do siebie, inicjatywą i aktywnością w osiąganiu osobistych celów (S-Cfd, Crs-), zdecydowaniem (Mas) oraz obniżoną kontrolą własnych zachowań (S-Cn-). Z powyższej zależności wyłania się obraz osoby kompetentnej, wiedzącej, co robi i dokąd zmierza, która czasami jednak nie jest w stanie zapanować nad sobą i „wybucha”.

Następna analiza kanoniczna dotyczy badania współzależności między skalami „ja” intencjonalnego a skalami analizy transakcyjnej. Wyniki analizy zostały przedstawione w tab. 4. W tym wypadku otrzymano dwie pary zmiennych kanonicznych o współczynnikach dopasowania od 13% do 46%. Dwie zmienne kanoniczne utworzone ze skal analizy transakcyjnej reprezentują w sumie $\frac{3}{4}$ zmienności tych skal i wyjaśniają blisko $\frac{1}{4}$ zmienności skal „ja” podmiotowego. Zmienne kanoniczne utworzone na bazie skal „ja” intencjonalnego reprezentują 39% zmienności tych skal i wyjaśniają 13,2% wariancji w przeciwstawnych zbiorach zmiennych. Pierwsza para zmiennych kanonicznych opisuje zależność między wysokim Poczuciem Spontaniczności a ten-

dencją do poszukiwania zabawy, przyjemności i radości życia. Z zależności tej wyłania się obraz osoby radosnej i beztrudnej, pełnej energii i pomysłów, ale także lekkomyślnej i niedojrzałej. Druga para zmiennych wskazuje, że niskie Poczucie Kontroli, Sprawczości, Odpowiedzialności, a także Wolności i Rozwoju łączy się z postawą zależności emocjonalnej i buntu wobec otoczenia (AC) oraz niskim nasileniem zachowań charakterystycznych dla autonomicznej osoby dorosłej, która potrafi przyjmować odpowiedzialność za drugiego człowieka (A-, NP-).

Tab. 4. Współzależność między skalami „ja” intencjonalnego a skalami analizy transakcyjnej Testu Przymiotnikowego ACL
wyniki analizy kanonicznej

Metoda/Zmienna	Współczynnik	Zmienne kanoniczne	
		1	2
Skale „ja” podmiotowego:			
Poczucie Wolności		0,39	-0,64
Poczucie Godności		0,24	-0,33
Poczucie Odpowiedzialności		-0,15	-0,66
Poczucie Indywidualności		0,23	-0,16
Poczucie Tożsamości		0,27	-0,49
Poczucie Odrębności		-0,36	0,04
Poczucie Kontroli		0,15	-0,74
Poczucie Sprawczości		0,16	-0,71
Poczucie Spontaniczności		0,79	-0,06
Poczucie Rozwoju		0,37	-0,58
	Ad	13%	26%
	Rd	5,2%	8%
	CR	0,64	0,56
	<i>p</i> <	0,001	0,05
ACL – Analiza transakcyjna:			
CP – Krytyczny rodzic		0,35	0,45
NP – Wychowawczy rodzic		0,05	-0,94
A – Dorosły		0,06	-0,75
FC – Wolne dziecko		0,97	-0,11
AC – Adoptowane dziecko		-0,17	0,80
	Ad	22,2%	46,1%
	Rd	9,0%	14,3%

Ad – współczynnik dopasowania; Rd – współczynnik redundancji; CR – współczynnik korelacji kanonicznej.

Poniżej są zaprezentowane współzależności między skalami oryginalności-inteligencji a skalami „ja” intencjonalnego, badane za pomocą analizy kanonicznej (zob. tab. 5).

Tab. 5. Współzależność między skalami „ja” podmiotowego a skalami oryginalności-inteligencji Testu Przymiotnikowego ACL; wyniki analizy kanonicznej

Metoda/Zmienna	Współczynnik	Zmienna kanoniczna
Skale „ja” podmiotowego:		
Poczucie Wolności		0,59
Poczucie Godności		0,40
Poczucie Odpowiedzialności		0,53
Poczucie Indywidualności		0,16
Poczucie Tożsamości		0,53
Poczucie Odrębności		-0,30
Poczucie Kontroli		0,61
Poczucie Sprawczości		0,69
Poczucie Spontaniczności		0,18
Poczucie Rozwoju		0,21
	Ad	20,9%
	Rd	6,7%
	CR	0,57
	<i>p</i> <	0,01
ACL – Skale oryginalności-inteligencji:		
A-1 – Wysoka oryginalność, niska inteligencja		-0,65
A-2 – Wysoka oryginalność, wysoka inteligencja		-0,59
A-3 – Niska oryginalność, niska inteligencja		0,62
A-4 – Niska oryginalność, wysoka inteligencja		0,54
	Ad	36,3%
	Rd	11,7%

Ad – współczynnik dopasowania; Rd – współczynnik redundancji; CR – współczynnik korelacji kanonicznej.

W wyniku analiz otrzymano jedną parę zmiennych kanonicznych. Zmienna kanoniczna utworzona na bazie skal „ja” podmiotowego reprezentuje 21% wariancji tych skal i wyjaśnia prawie 7% zmienności skal oryginalności-inteligencji. Druga zmienna kanoniczna ze strony skal oryginalność-inteligencja

obejmuje nieco powyżej 36% zmienności tych skal i wyjaśnia prawie 12% wariacji w przeciwstawnym zbiorze zmiennych. Uzyskana para zmiennych kanonicznych obrazuje zależność między wysokim Poczuciem Sprawczości, Kontroli oraz Wolności a zdolnością do precyzyjnego, logicznego myślenia (A-3, A-4) przy jednoczesnej małej jego oryginalności (A-1-, A-2-).

V. Dyskusja Wyników

Pierwsza hipoteza dotycząca istnienia związku między funkcjami „ja” podmiotowego a koncepcją siebie została potwierdzona. Informują o tym uzyskane wyniki analiz wielowymiarowych współzależności między skalami „ja” podmiotowego a pięcioma częściami testu ACL (tabele 1, 2, 3, 4, 5), które wskazują na współzależność koncepcji siebie i funkcji „ja” podmiotowego.

Stwierdzono, że z niskimi wynikami w skalach „ja” intencjonalnego łączy się tendencja do opisywania siebie w kategoriach negatywnych, większy samokrytycyzm i niezadowolenie z siebie (tab. 1). Wynik ten sugeruje, iż ocena funkcji „ja” podmiotowego nie jest wolna od samooceny, stąd powiązanie wyników w skalach „ja” podmiotowego i koncepcji siebie.

Uzyskane zależności między wysokim Poczuciem Spontanizacji a dużym nasileniem potrzeb związanych z ekspresją siebie, dążeniem do znaczenia oraz przewagi nad innymi, przy jednoczesnym mniejszym nasileniu potrzeb związanych z postawą zależności i bierności (tab. 2) oraz między wysokim Poczuciem Spontanizacji i Tożsamości a inicjatywą i aktywnością w osiąganiu osobistych celów, wysokim zaufaniem do siebie i jednocześnie mniejszą kontrolą własnych zachowań (tab. 3) wskazują, że wysokie Poczucie Spontanizacji sprzyja realizacji potrzeby samorealizacji, wiąże się z asertywnością i siłą przebicia. Na podstawie powyższych zależności można powiedzieć, że wysokie Poczucie Spontanizacji może stanowić motywację do zmiany i realizacji osobistych dążeń.

Niskie wyniki w skalach Poczucie Kontroli, Sprawczości, Odpowiedzialności, a także Wolności i Rozwoju współwystępują z postawą zależności emocjonalnej od otoczenia oraz z małą efektywnością w radzeniu sobie z problemami i wymaganiami życia dorosłego oraz brakiem gotowości do przyjmowania odpowiedzialności za innych (tab. 4), co może oznaczać brak dojrzałości osobowościowej, zahamowanie rozwoju czy też rodzaj przyjętej postawy życiowej. Zdaniem Obuchowskiego (1993), braki w zakresie inten-

cyjnego „ja” łączą się z wypełnianiem wymagań z zewnątrz, a nie stawianiem sobie zadań własnych, których realizacja jest formą realizacji siebie. Uzyskaną zależność można także tłumaczyć charakterem badanej grupy, którą stanowią studenci. W większości nie doświadczają oni na co dzień problemów i obowiązków człowieka dorosłego, a studia to w dużej mierze przedłużenie okresu młodzieńczego.

Stwierdzono również, iż wysokie poczucie Sprawczości, Kontroli oraz Wolności wiąże się ze zdolnością do precyzyjnego, logicznego myślenia przy małej jego oryginalności (tab. 5).

Druga hipoteza mówiąca, że niskie nasilenie funkcji „ja” podmiotowego łączy się z a) frustracją potrzeb psychicznych, b) obniżonym przystosowaniem osobistym i c) niskim zaufaniem do siebie została zweryfikowana w większej części. Uzyskane wyniki potwierdzają związek między niskim nasileniem funkcji „ja” podmiotowego a niskim zaufaniem do siebie i obniżonym przystosowaniem osobistym. Osoby uzyskujące niskie wyniki w skali „ja” intencjonalnego charakteryzują się m.in. wysokim samokrytycyzmem, tendencją do ujawniania negatywnych aspektów siebie, niskim poczuciem przystosowania osobistego, małym zaufaniem do siebie i obniżoną samokontrolą własnych zachowań. Napotykają także większe trudności w osiągnięciu wyznaczonych celów i dążeń oraz w realizowaniu zadań związanych z życiem dorosłym. Na podstawie powyższych wyników można wnioskować o obniżonej przedsiębiorczości i inicjatywie oraz mniejszej efektywności podejmowanych działań osób o niskim nasileniu funkcji „ja” podmiotowego, a także o ich obniżonym ogólnym poziomie funkcjonowania w środowisku. Należy zauważyć, że występująca u osób z niskim nasileniem funkcji „ja” podmiotowego zdolność do krytycznej oceny siebie i ujawniania negatywnych aspektów siebie może wynikać z tendencji do widzenia siebie w pozytywnym lub negatywnym świetle, a także z funkcjonowania dwóch motywów rządzących koncepcją siebie: motywu umacniania siebie lub motywu osiągnięcia wewnętrznej spójności, czyli autoweryfikacji (Pervin, 1996). Motyw autoweryfikacji organizuje koncepcję siebie w ten sposób, aby była ona spójna i zgodna z rzeczywistością, dzięki czemu osoba uzyskuje poczucie wewnętrznej integracji. Osobie zależy na tym, aby jej koncepcja siebie była prawdziwa, dlatego włącza do niej także elementy negatywne.

Jeżeli chodzi natomiast o związek niskiego nasilenia funkcji „ja” podmiotowego z frustracją potrzeb psychicznych, to został on potwierdzony częściowo. Osoby o niskim nasileniu funkcji „ja” podmiotowego wykazują trudności związane z kontaktami interpersonalnymi, większe nasilenie potrzeb związa-

nych z podporządkowaniem i zależnością, a także obniżoną przedsiębiorczość i inicjatywę. Nie stwierdza się natomiast konfliktów między potrzebami, a ponadto potrzeby związane z dokładnością, organizacją i porządkiem (End, Ord), a także z ekspresją siebie (Exh, Aut, Agg) są zaspokajane i realizowane. Dlatego też można mówić tylko o częściowej weryfikacji związku niskiego nasilenia funkcji „ja” podmiotowego z frustracją potrzeb psychicznych.

*

Dzięki istnieniu i funkcjonowaniu „ja” podmiotowego człowiek inicjuje działania, przejawia przedsiębiorczość, podejmuje decyzje, a także przyjmuje odpowiedzialność zarówno za swoje sukcesy, jak i klęski. Jako samodzielny i świadomy swej roli twórca zdarzeń ma także zdolność poznawania i aktywnego kreowania koncepcji siebie samego, kształtowania świata i swojego życia.

„Ja” podmiotowe zawiera pewne wyobrażenia dotyczące własnych możliwości, aspiracji, kompetencji, które znajdują swoje odzwierciedlenie w utworzonej przez nie koncepcji siebie. Pod wpływem funkcji „ja” podmiotowego osoba podejmuje aktywność w świecie, która przynosi informacje o jej prawdziwych umiejętnościach. W przypadku rozbieżności między wyobrażeniami a stanem faktycznym „ja” intencjonalnie dąży do weryfikacji koncepcji siebie, tak aby zapewnić osobie zgodność wewnętrzną i optymalne funkcjonowanie w środowisku.

Na koniec warto może zastanowić się, czy sposób, w jaki można dotrzeć do „ja” podmiotowego, mógł mieć wpływ na uzyskane wyniki. „Ja” podmiotowe można bowiem uchwycić tylko pośrednio, za pomocą koncepcji siebie. Należy jednak zaznaczyć, że przedmioty „ja” podmiotowego i „ja” przedmiotowego są różne.

Nasuwa się także pytanie, czy uzyskane wyniki badań są reprezentatywne dla całej populacji czy tylko dla badanej grupy studentów? Biorąc pod uwagę odmienność, bogactwo i specyfikę doświadczeń dotyczących siebie samego i świata u osób dojrzałych, młodych ludzi pracujących zawodowo oraz u studentów, wydaje się, że otrzymane rezultaty są charakterystyczne dla badanej grupy.

BIBLIOGRAFIA

- Bobryk J. (1981). *Spoleczne podstawy ja podmiotowego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Brzezińska A. (1973). Struktura obrazu własnej osoby i jej wpływ na zachowanie. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3, 87-97.
- Dymkowski M. (1996). *Samowiedza w okowach przywdziewanych masek*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Gasiul H. (1992). *Oblicza ja w świetle wybranych koncepcji psychologicznych*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Gliszczyńska X. (1983). Poczucie sprawstwa. W: X. Gliszczyńska (red.), *Człowiek jako podmiot życia społecznego*. Wrocław: Ossolineum, s. 133-163.
- Hermans H. J. M. (1991). Self jako zorganizowany system wartościowań. W: A. Januszewski, T. Witkowski, Z. Uchnast (red.), *Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, t. 5. Lublin: RW KUL, s. 387-409.
- Hilgard E. R. (1972). *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa: PWN.
- Ingarden R. (1987). *Książeczka o człowieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- James W. (1890). *Principles of psychology*. New York: Holt.
- Jarymowicz M. (1980). W poszukiwaniu własnej indywidualności. *Problemy*, 7, 412, 8-12.
- Jarymowicz M. (1984). *Spostrzeganie własnej indywidualności. Percepcja i atrakcyjność odrębności własnej osoby od innych ludzi*. Wrocław: Ossolineum.
- Jarymowicz M. (1989). Próba konceptualizacji pojęcia „tożsamość”: spostrzegana odrębność „ja – inni” jako atrybut własnej tożsamości. *Przegląd Psychologiczny*, 32, 655-669.
- Jarymowicz M. (1993). Odrębność schematów Ja-My-Inni a społeczne identyfikacje. *Przegląd Psychologiczny*, 36, 7-26.
- Jarymowicz M., Szustrowa T. (1980). Poczucie własnej tożsamości – źródła, funkcje regulacyjne. W: J. Reykowski (red.), *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*. Warszawa: PWN, s. 439-473.
- Jerzak J. (1981). *Dynamika struktury ja w opiniach i postawach młodzieży studiującej*. Zielona Góra: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Juros A., Oleś P. (1993). Struktura czynnikowa i skupieniowa testu przymiotnikowego ACL H. G. Gouha i A. B. Heilbruna (Przydatność dla diagnostyki psychologicznej). W: J. Brzeziński, E. Hornowska (red.), *Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 171-201.
- Kofta M. (1979). *Samokontrola a emocje*. Warszawa: PWN.
- Kon I. S. (1987). *Odkrycie „ja”*. Warszawa: PWN.
- Kozielecki J. (1996). *Człowiek wielowymiarowy*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Kulas H. (1986). *Samoocena młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Łukaszewski W. (1974). *Osobowość, struktura i funkcje regulacyjne*. Warszawa: PWN.
- Łukaszewski W. (1984). *Szanse rozwoju osobowości*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Mandrosz-Wróblewska J. (1988). *Tożsamość i niespójność Ja a poszukiwanie własnej odrębności*. Wrocław: Ossolineum.
- Niebrzydowski L. (1976). *O poznawaniu i ocenie siebie samego*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Nuttin J. (1968). *Struktura osobowości*. Warszawa: PWN.
- Obuchowski K. (1985). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Obuchowski K. (1993). *Człowiek intencjonalny*. Warszawa: PWN.

- Oleś P. (1995). *Kryzys „połowy życia” u mężczyźn. Psychologiczne badania empiryczne*. Lublin: RW KUL.
- Oleś P. (1997). Dynamiczny self: implikacje dla zjawiska autodestrukcji. W: P. Oleś (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*. Lublin: TN KUL, s. 283-299.
- Pervin L. A. (1996). *The concept of the self. Science of personality*. New York: Guilford Press.
- Plużek Z. (1974). Człowiek w poszukiwaniu siebie samego. W: R. Darowski (red.), *Człowiek, istnienie i działanie*. Kraków: WAM, s. 9-26.
- Reykowski J. (1970). Obraz własnej osoby jako mechanizm regulujący postępowanie. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3, 45-57.
- Rogers C. R. (1978). Uczyć się jak być wolnym. W: K. Jankowski (red.), *Przełom w psychologii*. Warszawa: Czytelnik, s. 289-302.
- Tucholska S. (1997). Allporta koncepcja selfu. W: P. Oleś (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*. Lublin: TN KUL, s. 257-269.
- Uchnast Z. (1975). Rollo Maya fenomenologiczno-egzystencjalna koncepcja osobowości. *Roczniki Filozoficzne*, 23, 4, 37-45.
- Uchnast Z. (1978). Próba metrycznego ujęcia podmiotowych i przedmiotowych wymiarów osobowości. *Częstochowskie Studia Teologiczne*, 6, 461-478.
- Uchnast Z. (1983). *Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości*. Lublin: RW KUL.
- Uchnast Z. (1987). Koncepcja człowieka jako osoby w psychologii humanistyczno-egzystencjalnej. W: K. Popieski (red.), *Człowiek – pytanie otwarte*. Lublin: RW KUL, s. 77-101.
- Wojciszke B. (1983). Mechanizmy wpływu struktury ja na zachowanie. W: M. Jarymowicz, Z. Smoleńska (red.), *Poznawcze regulatory funkcjonowania społecznego*. Wrocław: Ossolineum, s. 49-83.
- Zaborowski Z. (1989). *Psychospołeczne problemy samoświadomości*. Warszawa: PWN.

THE SUBJECT-RELATED ASPECT OF „SELF” VERSUS THE CONCEPTION OF ONESELF

S u m m a r y

The paper pertains to the relationship between the subject-related „Self” and the attributes of representation of one’s own person. This question is grounded on the selection of two elements of „Self”: „Self” as a knowing subject (self – as – knower) and „Self” as „Self” being known (the self – as known). The „Self” in its subject-related aspect means the acting individual as the subject of knowing, acting and controlling, whereas the „Self” in its objective meaning is expressed in knowing oneself. Now, organizing and interpreting experience, the subject-related „Self” is the foundation upon which human behaviours become integrated. It is also responsible for the formation of oneself, owing to which it refers to various aspects of the „Self” understood in its objective manner. The research comprised a 100 students and it sought to confirm, by way of empirical verification, the relationship between the functions of the subject-related „Self” and the conception of oneself.

Translated by Jan Kłos